

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

TE TOA TAKITINI

NAMA 46.

HASTINGS.

Mei 1, 1925.

REVDS. TAHUPOTIKI HADDON me P. PENETI.
E. whakahaere nei i te mana turaki waipiro kia puta ki te iwi Maori.

He mea Panui e Rev. F. A. Bennett, he mea ta e Cliff Press,
Queen Street, Hastings, H.B.

TE TOA TAKITINI

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau.

Me penei nga reta "*Te Toa Takitini*," Box 300, Hastings.

222

TE TOA TAKITINI.

Mei 1, 1925.

HE REO WHAKAARAARA NO NGĀ TUTEI. E ARA E TENEI PA! E ARA E TERA PA!

Na Tahupotiki Haddon.

HE reo no ngā tutei o ngā tau-maihi whakaaraara o tenei pa, o tera pa, e karanga ana:—

“He taua, he taua!

E ara e tenei pa, e ara e tera pa,

Kei whakapurua koe, ki te toto!

Whakapura toto, whakapura toto.”

E ngā iwi o ngā waka o ngā tupuna, e tau nei i Aotearoa, me Te Waipounamu, me Whare-kauri. Kua aua atu ngā ra o Nuku-te-Apiapi, ko ngā ra tenei o Nuku-maraharaha, e rangona ai te reo whakatopatopa o te ope ohu, o te toa whiu-ko nei o Tama-te-uaua, e tioro ana.

“Tangi te wharauora, waiho kia tangi ana

Tangi te kawekawea, waiho kia tangi ana.

E whakaaro ake ana ka aroaro mahana

Ka taka mai te ahuru, koo - - ia, ko ia!”

Ae e te iwi, ma te ope ohu ngā mara me era atu mahi, i ngā ra o tatou tupuna ka eke ki te paenga. Whaihoki, he waka tenei kua oti te aukaha, kua tu te tau-ihu, me te tau-rapa: kai-wae rawa, e tau nei.

Hei utanga mo o tatou whakaaro kotahi, i runga i te whakaaro noa ki a tatau ki te iwi Maori, me a tatou uri whakatupu, kia ohungia e tatou tenei wai whakamate te tipua e mohiotia nei tona ingoa kino he waipiro. Kia ngaro rawa atu tona piro me tona haunga i runga i enei motu. Inahoki na i ngā ra i o tatou tipuna, kaore ratou i mohio ki tenei kai ki te waipiro whakamate tangata. He nunui he roroa te tangata i o ratou ra hoka ana ngā tūri ki muri i o ratou taringa ka mate. I runga i te korenga o te waipiro, hei whakaatarua i o ratou mahara, ka oti pai a ratou mahi ahuwhehenua, me a ratou waihanganga-ringa, me ngā mahi huhua a o ratou tohunga mohio ki te rauhi i te iwi, mo Tu-tenganahau, mo Rongo, ki te kerī pa mai oro, ki te whakatu whare whakairo, ki te tarai ki te rauawa waka, ki te moko rape whakairo i a ratou me a ratou wahine, ki te whatu kahu, ki te tito waiata, ki te whakatangi koauau, ki te tu marae, me ngā matauranga ki ngā whakapapa tupuna, i roto i o ratou whare-wananga me a ratou karakia tapu i roto i o

ratou whare-maire, i mana ai i pono ai. a ratou kaupapa whaka-haere tikanga i roto i a ratou tumanako.

E te iwi, na nga iwi o tua o nga ngaru, na te iwi pakeha tenei kai whakarihariha te waipiro, i hari mai ki a taua ki te iwi Maori. Noreira ata hurihuri marire tatou i te ahuatanga o tenei kai, he ora ranei mo te iwi Maori kei tenei kai, he mate ranei? Otira kei te mohiotia nuitia e katoa, ko nga hua o tenei kai, he whakataurekareka tangata, he whakarawakore, he mea i te tangata kia mahi i nga tikanga whakarihariha katoa. Nokonei kua huri tenei ki te rau tau e kainga ana tenei kai. Kua kite nga uri matau whai-whakaaro, i nga hua o tenei kai nana i whakawairangi nga whakaaro o tatou tupuna i nga ra o muri, te wa i riro ai te momonatanga o ratou whenua, he utu waipiro hei whakatahua ki o ratou marae maha.

Kua paku to taua rongo ki nga reo ki nga iwi, tawhio noa nga topito e wha o te ao, he iwi rangatira, he iwi mohio, he iwi toa, he iwi atamai, ahakoa he aha te tangata.

E whakaaro ana heoi ano te huarahi e mau ai tenei rangatiratanga o taua, me whakakotahi nga whakaaro o te iwi Maori ki te turaki atu i taua kai. Otira i tenei wa kaore ano he mana pooti kia whakawhiwhia ki te iwi Maori. Noreira me pehea he ritenga? Akuanei pea oho huihui ai te iwi Maori i runga i te whakaaro kotahi ki te inoi ki te Kawanatanga kia whakaetia mai te mana pooti ki te iwi Maori. He aha te he?

Inahoki i te ra pooti kua matakutaki taua te iwi Maori, i te Hainamana, i te Inia, i te Mangumangu me era atu kiri pango o te ao e haere ana ki te pooti, tena ko taua ko te toitu ake o te whenua, ka parera ki tahaki, ano he pihoihoi mokemoke e noho mai ana i runga i te tuanui o te whare, e waiata ana i tana waiata:—

“Kiri taratara me tuku ki te Ariki

Kia taoroa nga pukepuke i nawa!”

PITOPITO KORERO.

Kua tae mai te reta a te pouaru a Revd. Ahipene Rangi me tana whanau, he mihi ki nga tangata i tuku reta, waea hoki ki a ratou ko tana whanau i roto i to ratou aitua i te matenga atu o to ratou matua.

Kei te mihi to tatou hoa a Johannes Andersen mo nga kape tekau-ma-tahi o te pepa tawhito e mohiotia nei tona ingoa ko

“TE PAKI O MATARIKI.”

Kaore te ingoa o te tangata nana aua pepa, i tukuna atu ki a Mr. Anderson. No reira e waiho ana e ia ma *Te Toa Takitini* e kawea atu ana mihi ki te tangata nana aua kape i tuku mai.

(Ka pai ra e hoa e Mr. Andersen, ka mohio koe ki te kaha o te tamaiti nei o *Te Toa* ki te mau haere i to reo inoi ki ia wahi o te motu. Kaore he marae nui o Aotearoa o Te Waipounamu o Whare-kauri, i kore te taea atu e *Te Toa Takitini* inaianei. Kia ora.—*Te Etita*.)

TE MANIHERA.

Na Revds. Tahupotiki raua ko Peneti.

(Wahi Tuarua.)

NO te 24 o Tihema, 1846, ka karangatia e Te Teira, Minita o Whanganui he hui ma nga hapu kua uru ki te whakapono ki Putiki. E 2,000 nga tangata i tae ki taua hui. Ka mutu nga karakia, ka whakahaeretia nga korero mo te kauwhau i te Rongopai ki nga hapu o te iwi Maori kaore ano kia huri, ki te whakapono. I reira ka tu a Te Manihera ka ki: "Ko te kupu a te Karaiti e ki ana haere kauwhautia te Rongopai ki nga wahi katoa o te ao! Na te manaakitanga a nga Minita pakeha i tana kupu i tae mai ai te maramatanga o te whakapono ki a tatou. Me pera hoki tatou me ratou, ara me whakaae ki te whakarere i o tatou kainga me o tatou iwi, ka haere ai ki nga iwi kei te pouritanga e noho ana, ka kauwhau ai te maramatanga o te whakapono ki a ratou. Ko ahau, e whakaae ana ahau ki te haere ki nga hoa-riri o oku hapu, ara ki te takiwa ki Taupo ka kauwhau ai te Rongopai ki a ratou.

Ka tu hoki a Kercopa i waenganui i enei mano ka tono kia whakaaetia ia hei hoa haere mo Te Manihera ki te kauwhau haere.

Ka mea ano hoki etahi o nga taitamariki kia whakaaetia ratou hei hoa haere mo Te Manihera. Ka mutu nga karakia ka tapaetia atu etahi kakahu, ara he tarau me era atu kakahu pakeha, mo Te Manihera ma.

Ka haere mai ratou a ka tae ki Poroutawhao, ki te wahi i noho ai a Rangihaeata i tona hekenga atu i Porirua. I reira ka kauwhau a Te Manihera kia piripono te iwi Maori ki te haki o Ingarangi, me te whakamarama hoki i te kaupapa o te haere ki Taupo. Ka mea atu a te Rangihaeata kua hei tohe ki te haere, ka mate koutou. Ka ki atu Te Manihera, kei te pai, kei te Atua te tikanga. Ka haere mai ratou ma te Tai-rawhiti, a ka tae ki Rotorua. Ka uoho ratou i reira mo etahi ra, a ka tutaki atu ki a Te Hapimana, Minita. Ka mahue a Rotorua, a ka tae ki Wairewarewa. He tupapaku i reira, na Te Manihera i nehu, me tana hanumu i reira, kaore e maha nga ra ka nehua hoki a ia tonu. Ka tae ki Motutere, ka kiia atu e nga tangata o reira me haere tonu ki Pukawa ki a Te Iwikau te Heuheu, he rangatira manaaki. Mana raua e manaaki.

Ka utua atu e Te Manihera, kei te haere ke raua ki te kauwhau i te Rongopai ki nga iwi tutu, ki nga iwi kei te pouritanga e noho ana.

Ka haere, a ka tae ki Waimarino (ara ko Korohe) a ka tae ki Waiariki, ka manaakitia. I konei ka kauwhau a Te Manihera, ka tangi te iwi i te aroha ki ana kupu poroporoaki. I te ata ka ki a Te Manihera, kua tata tona wa, to rawa ke te ra, kua whakawhiti atu ia i tenei ao ki tera ao.

Tekau, tekau-ma-rua ranei nga taitamariki i haere hei kai-

arahi mo Te Manihera raua ko Kereopa ki Tokaanu, ki te kainga o Te Herekiekie.

Kua tae te rongo ki nga tangata o Tokaanu, tera a Te Manihera raua ko Kereopa te haere atu nei. Kua hoki te whakaaro o nga tangata o Tokaanu ki te matenga o ratou whanaunga i a Ngati Ruanui i Waitotara. Ka whakahaua a Huia-tahi e te pouaru a Tauteka. kia patua nga tangata nei hei utu mo te matenga o nga hapu o Taupo i Waitotara. Ka huna mai te ope nei i roto i te uru rakau. Kei te haere takitahi te ropu arahi atu i a Te Manihera. Ka puta to mua to muri iho. a. te whakaputanga atu o Kereopa, ka puhia, mate rawa, ka puhia mai hoki a Te Manihera, kaore i mate, engari i tu-a-kiko. Ko te rerenga atu o tetahi kaumatua ko Huiatahi te ingoa, ka 70 tau te kaumatua, me tana patiti, roa rawa e patu ana i a Te Manihera katahi ano ka hinga. No te atatu tonu te puhinga i nga tangata nei, a no te tautanga o te ra katahi ano ka hemo a Te Manihera. I a ia e whakahemohemo ana, ko tana mahi he inoi mo ona kai-kohuru, kia whakapuaetia nga kanohi o ratou wairua. Me tana whakaatu ki nga tangata e tangi iho nei ki a ia kaore ona pouri, kei te marama katoa a roto i a ia. Kua mohio ia kua tata tana mate ka tangohia ake e ia tana Paipera (Kawenata hou) me ana pukapuka tuhituhi ka hoatu ki tetahi o nga tangata i tana taha e tu ana, me tana tohutohu kia mauria ana taonga ki a Te Teira Minita i Whanganui. E whakaarotia ana no taua wa hoki i tukuna ai ki tana hoa wahine, me te iwi, tana waiata e mau ake nei.

Nui atu te pouri o nga tangata o Waiariki mo tenei kohuru. Na ratou i amo nga tinana ki Waiariki a nehua ana e ratou ki te taha tonu o to ratou pa. Na ratou ano i hanga he taiapa mo te urupa, o enei pononga a te Atua. Ko te ra i mate ai raua ko te 12 o Maehe, 1847. Kaore a Te Herekiekie i rokohanga ki Tokaanu i te ra i patua ai nga tangata nei. Nui atu hoki tona pouri, me tona tangi mo tenei mahi a tona iwi.

Ka tae te rongo ki Whanganui, ka haeretia mai e Te Teira, a no te 21 o nga ra o Aperira ka tae a Te Teira, a no te 22 ka huihui katoa te iwi ki te urupa o Te Manihera raua ko Kereopa. Ka mutu te himene ka kauwhau a Te Teira. Ko tana rarangi tenei "Ka hari te hunga mate, e mate ana i roto i te Ariki, ae ra e ai ta te Wairua, kua okioki hoki ratou i a ratou mahi."

He nui tonu nga iwi o Taupo o Rotorua i hiahia ki te whakatu pakanga mo tenei kohuru, engari na te kaha o nga Minita me nga kai-karakia, me nga hapu o roto o te whakapono ka araitia.

No muri mai ka tukuna ake e nga iwi o Tokaanu nga tangata tokorua hei haere ki a Ngati Ruanui ki reira hohou ai i te rongo. I manaakitia enei tangata e Ngati Ruanui, a mutu ana tenei raruraru. Na te matenga o Te Manihera raua ko Kereopa ka houhia te rongo i waenganui i enei hapu.

Ka mauria hoki e Te Teira tetahi tangata o Ngati Ruanui, ko Piripi te ingoa no Waokena, ki Taupo, a ka manaakitia hoki

e nga iwi o Taupo. To raua taenga atu ka hui katoa mai ano te iwi ki te urupa, a ka karakia ratou i reira. No tenei wa ka tonoa e Te Huiatahi he minita mo tona ake kainga i Rotoaira, ara ki Poutu, a mana e tapae he whenua, mana ano hoki e hanga he whare-karakia, me te whare-minita. He tokomaha ano hoki nga tangata i tono kia iriiria ratou ki roto ki te whakapono Karaitiana. Koinei ra etahi o nga hua i tupu ake i runga i te matenga o enei pononga a te Atua, i tuku nei i a raua ki te mate kia ora ai te iwi.

TE WAIATA A TE MANIHERA.

(*Na Rev. Hoani Hakaraia te Uawiri.*)

[*Ko tenei waiata he mea tito e Te Manihera i mua tata atu o tona matenga. Engari kua mohio ia ka kohurutia ia. No-reira ka tangi ia ki tona hoa wahine ki a Harata, me te iwi me te kainga. Ee whakaarotia ana he mea tuhituhi e ia, a ka hoatu ki tetahi o ona hoa, i haere tahi nei ratou.*]

E muri ahiahi takoto ki te moenga
Whakarongo ki roto ra, he aha tenei hanga?
E te ao marangai,¹ e kauneke mai ra
I hara mai na koe i oku nei hoa.
Naku rawa i huri atu te ripa ki Makutumu.²
Haramai nei au ka kite wa whenua.
Ma wai e kare atu he moana haunui
Topaki³ ai au nga puke iri mai
Ki Tau-ngatara⁴ ra kia marama hau
Me titiro ki te rehu o Piritoka⁵ ra ia.

Hora te marino, horahia i waho ra
O paaki⁶ omakanga rere ana i te ia
Te awa ki Pakihi⁷ kotahi o Marouri,⁸
E kino koutou ki te noho tahi mai,
Ka toriki ki tawhiti, ka nui au te aroha.
Tera te kainga tautata rawa mai.
Pae ki Harata,⁹ naku koe i huri atu
I te taraongaonga¹⁰ kia wehi nui au
Kei a koe ano te tinana i mau ai
Ka tae te wairua, ka hoki au ki te iwi.

NGA WHAKAMARAMA:

¹He mihi ki ana hoa, ara ki a Tauhaereao ma i mahue atu ki Rotorua.

²Kaore i te mohiotia tenei. Ma koutou e whakaatu mai.

³Ki etahi reo he tapapa.

⁴Tau-ngatara, he kainga kei Taranaki.

⁵He pa kei taha-moana o Taranaki.

⁶Opaki, he tahora i haerea e ia.

⁷ and ⁸Kaore i te mohiotia enei.

⁹Ko Harata te ingoa o tona hoa wahine.

¹⁰Mo nga whakatupato enei i a ia.

Ka pa te mate mare ki te tamariki whangaia ki te WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

TE MANU ME TANA TAKUTA I ROTO O TUHOE.

W. W. Bird, M.A.

(Wahi tuarua.)

MATE TAIPO-PIWA.—I mahi tonu te Takuta, me Sister Ani, me taku tamaiti i nga turoro i tena ra a po noa, a na to ratou kaha ka waimarie ki te ora tetahi o nga tamariki wahine i taumaha rawa te mate. I te ata ka hui matou ki te whare-runanga, a naku i whakamarama ki a ratou te ahua o tenei tu mate. Ka tukuna atu e matou he karere ki a Rua i Matahi, kia haere mai ki te awhina i a matou; a no te ahiahi ka tae mai. Ka awhinatia matou e Rua, a ka whakaarahia nga teneti e wha, ka mauria nga turoro ki reira. I tahuri mai hoki te iwi ki te awhina i a matou. I tukuna he waea e te Takuta ki te Tari o te Ora, he tono nana kia tukuna mai he tangata hei rangatira whakahaere i te puni nei. E wha nga ra o te Takuta me ona hoa e mahi ana i roto i nga turoro. Ko nga tangata e puta ana ki waho o te puni me matua wero ki te rongoa kia kore ai te taipo piwa e pa ki a ratou, ka tukuna ai. Tera atu hoki etahi mate i rongoatia e te Takuta. Ko taku hoa ko Te Iwikino Hairuha i pangia e tetahi mate taumaha. Kua tirohia ia e te Takuta, me tana whakaatu kaore e taea e te rongoa tera mate. E hia nei nga ra i muri iho, ka mate a Te Iwikino.

I whakaturia e te Takuta he komiti whakahaere i te ora mo Maungapohatu, a ma ratou e tuku he ripoata ki te Tari o te Ora mehemea ka tupono mai he mate ki a ratou. Tenei ahau te mihi nei ki taua komiti mo te pai o ta ratou mahi. Ki toku whakaaro he mea pai te whakatu komiti ki tena wahi ki tena wahi hei whakahaere i te mana o te Tari o te Ora ki ia kainga, ki ia kainga.

No tenei wa ka tae mai te waea a te Kawanatanga whakaatu mai kua tukuna mai he takuta me nga neehi hei tiaki i nga turoro. Rite ana to matou ahua ki a Rawiri i a ia i ki ra:—"Me anga atu oku kanohi ki nga maunga, kei reira nei he awhina moku."

He kino te huarahi atu i Maungapohatu ki Tawhana, haere ai i roto i te ngaherehere, piki ai i nga pari, heke ai i nga awaawa. Ko Taare to matou hoa ngahau, ko Te Iriwhiro to matou kai-arahi. He tangata mohio a Taare ki te whiowhio i te tui i runga i te rata, a ko te Iriwhiro he mohio ki nga wahi i pupu ake a inga puna wai hei mahi ti ma matou.

E to ana te ra ka tae atu matou ki Tawhana, a ka manaakitia e Tatu e taku hoa o nga wa ka huri. I moe matou ki tona whare i tena po, a no te aonga ake i te mutunga o te kai, ka haere ki Matahi, a na neehi Doull matou i manaaki i te whare mihana. Kei te mohiotia te pai o nga mahi a tenei wahine e nga pakeha, e nga Maori.

I reira ka tirohia ano e te takuta nga turoro, ko etahi he mate-kanohi, ko etahi he tenga. I te aonga ake ka haere matou

ki Waimana. He tangihanga i reira. Ka tonoa mai ano te takuta ki tetahi turoro, kitea ana he mate taipo-piwa.

Ka haere matou a ka tae ki Ruatoki. I te kino o te huarahi i te whaiti hoki, kaore i puta tetahi o nga hoiho a "Rosie," na Taare i arahi ma roto i te ngaherehere i puta ai. I taka te Takuta i runga i tona hoiho, i mau ko te waewae i nga rakau. No te 6 o nga haora ka puta atu matou ki te rori i Ruatoki. I noho matou i te whare-kura, a na te Mahita matou i whangai i manaaki. I tutaki atu matou ki aku hoa ki a Takurua Tamarau, ki a Wharetini Rangi, ki a Rotu Niania, ki a Te Whetu me etahi atu. I konei ka mahi ano te Takuta me taku tamaiti i nga turoro. Kapai nga mihi a te iwi ki a matou. Ko Takurua te tiamana o te kaunihera o mataatua. I whai kupu te Takuta ki a ratou kia whakatu komiti ratou i raro i nga ritenga o te Tari o te Ora.

No te ata o te Paraire ka mihi matou ki o matou hoa, a haere atu ana ki Rotorua, ki Poneke. I a au e tu ana hei kai-tiro-tiro mo nga kura i nga tau tekau-ma-rima, ka kite au i te manaaki nui a nga iwi Maori i ahau. Ka iwa nga tau e ngaro atu ana ahau ki te taha pakeha. Otira i taku hokinga atu ki te iwi Maori, kaore rawa ratou i wareware ki a au. Nui atu taku koa mo taku tutatakitanga ki a ratou, ki aku hoa o nga ra ka huri. He nui hoki te koa o te Takuta mo tona kitenga i nga iwi Maori o era takiwa, me taku tamaiti hoki, pera noa atu te nui o tona mihi mo nga manaakitanga.

Ko te tumanako kia haerea te takiwa i Opotiki ki te Tai-rawhiti a tenei raumati e haere mai nei. Engari taku tamaiti tera ano ia e hoki ki nga marae o Tuhoe. Tena koutou nga iwi o Tuhoe. Kia ora.

WHARE-KARAKIA WHAKAMAHARA MO TE RAU TAU TAWHITO.

NO te 17 o nga ra o Maehe ka whakatakotoria te kohatu o te kokonga o te whare-karakia i Paihia. whakamahara ki nga Wiremu tuatahi, Karuwha me Parata. He tokomaha tonu nga uri o enei tangata i hui atu ki Paihia i taua ra.

Ko te kohatu na Hirini Wiremu o Tuparoa i whakatakoto. I roto i tana whai-korero i mea ia:—"Kua puta te whakaaro o nga uri o Atirikona Henare me Pihopa Wiremu Wiremu. kia whakaturia he whare-karakia hei tohu whakamahara mo te hurihanga o te rau-tau o te raua taenga mai ki te iwi Maori kauwhau ai i te Rongopai. Tera hoki tetahi tahua moni kua kohia e Ngati Wiremu hei awhina i taua whare-karakia. Ko nga karakia tuatahi tonu i te whare raupo o Henare (Karuwha) i Paihia. A no te tau 1855 ka whakaarahia he whare-karakia rakau. No te 1871 ka tu te whare-karakia kua whakahoroa nei. a inaianei kei te hanga tenei o nga whare ki te kohatu. Ko te tahua, hei whangai i te Minita mo taua whare, a ki te kore

he minita me whakapau nga hua o te tahua hei ako i nga tamariki Maori ki nga kura minita."

Na te Pihopa o Akarana i whakahaere te karakia. I roto i nga whai-korero a Kenana Keretene i ki ia:—"Na nga Wiremu i mutu ai te kai-tangata a te iwi Maori. Na te matenga o Te Wiremu Karuwha, ka houhia te rongo i waenganui i nga hapu maha o te iwi Maori. Na te kaha o nga Wiremu ka huri nga hapu katoa o te Nui Tireni ki te hapai i te Whakapono."

TE HUI A NGATI POROU.

NO te 24 o nga ra o Aperira ka tu te hui a Ngati Porou ki Tikitiki. Ko te ingoa a Ngati Porou mo ta ratou hui, he "hui parakuihi." Na te morehu kaumatua nei na Te Kairakau i whakamarama te tikanga o tenei ingoa, ara he hui na ratou ake hei whakahaere, hei whakapiki, i nga tikanga i waenganui i a ratou, ara he hui pakupaku nei.

No te 23 ka tae atu matou ki te marae. Kei roto i te kupu nei "matou" a Reiri Kara, me ona hoa, tae atu ki nga mema o te tiimi whutupaoro o Turanga e kiia nei ko te Y.M.P. Kei roto ano i taua kupu "matou" a Rakaipaka o Nuhaka, ara nga kaumatua nei a Tiemi Mete me Te Waaka Toroaiwhiti me a raua tamariki i haere ki te mau atu i te tamaiti rongo nui o te ao whutupaoro, i a Nepia. Kei roto ano i taua kupu "matou" a Peneti, Minita o Heretaunga, i haere ki te whakawaha atu i a Tahupotiki Haddon. Minita o Ngati Ruanui ki Taranaki. he taenga tuatahi no tenei tangata ki roto i a Ngati Porou haere ai.

Ki nga tauhou he ihiihi rawa te haere i runga inga rori o nga iwi o Te Tairawhiti. Me ka ua iho ana, kua toru nga haere a te motoka, ko te koihi noatu i runga i te takiwa, ko te huri o nga wiira, ko te hou ranei i roto i te paru. mahue atu ai. I pera tonu hoki etahi o matou ka i te hokinga mai. I te taha whakamataku nei i Kai-inanga i rite o matou ka ki te koneke e kupane ana i roto i te paru. No te taenga ki te awa rongo nui nei ki Waiapu, ka rite o matou ka ki te ronihii, ki te hoiho tonu ranei e kautahoe ana. He wa iti noa e ua iho ana, kua huri waipuke katoa te whenua.

Otira e ki ana a Ngati Porou na te kino o ratou huarahi i tika ai ratou, ara i kore ai o ratou whenua e hiakaitia e te kanohi pakeha.

I te po o te Taite (23) ka uatu to matou tira ki te kainga o te wahine rangatira nei o Materoa i Hiruharama. Hui katoa matou i manaakitia e te wahine nei i tenei ra 100. No te nohanga i te kainga nei i kite ai matou i tetahi mea whakamiharo. ara he hau hinuwhenua kei te kainga tonu nei e puta ake ana. Na a ratou tamariki Maori tonu i mahi nga paipa hei mau haere i te kaahi (gas) hei whakamarama i te whare katoa. Pai atu te kaha o te marama, me te kore haunga o taua raiti, pena tonu me te raiti hiko te kaha o te marama.

Whakawhiti atu i Waiapu, ka tae matou ki Tikitiki ki te marae o te Hui. E hui ana mai a Ngati Porou. He mea whakakahu te marae ki nga haki katoa o te Emepaea. I raro i aua kara ko te kapa haka a Ngata me tana iwi me Ngati Porou. Ngarue ana te whenua. Ko nga wahine i mua, i muri ko nga tane, ko te kiri kau o te tangata. Hangai tonu nga kupu o nga haka me nga powhiri mo nga manuhiri me te tamaiti toa nei me Nepia, mo Tahupotiki hoki me ana ture poropeihana! Ngahau ana te mahi a Ngati Porou. Ina etahi o a ratou pao:—

Kore au e pai ki te piki wakena
Engari motoka ka piki atu au e!

Ki mai Nepia kaore he aroha
Kei roto i ahau e takawiri ana e!

Tangi mai to reo i runga o Turanga
Kei reira koe e Hui e arohatia atu nei.

Ka mutu taku noho ki te Wairoa
Kei kite i o haerenga, ka hoki tangi au e!

Tangata kino koe ki te riri take kore
Na runga i o mahara i raruraru ai e!

Kotiro kino koe, korero rupahu,
Na kona e hine i raruraru ai e!

Hua ahau e te iwi he kai pai te aroha,
Kaore he kai mamae roa e au!

Ka mutu enei manaaki, ko te tangi, ka tu mai hoki nga kaumatua ka whai-korero. Ka tu atu a Te Huinga, a Peneti me Tahupotiki ki te whakahokia i nga manaaki, a no muri i a ratou ka puta ake te ope mau mai i a Nepia. A ko nga mihi hoki mo ratou.

Ka mutu tera ka huri ki te hohou i a Rongo. No muri i te tina ka tu te purei whutupaoro a Waiapu ki a Turanga. Ka uru a Nepia hei whurupeeke mo Waiapu. Tetahi tino purei pai mo te matakitaki ko tenei. I hinga te ropu o Turanga i a Waiapu, engari he hinga toa. Ko nga moni o te keeti £130.

I te ahiahi i te mutunga o te kai, ka hui katoa mai nga iwi o te marae ki te wharau-kai, ki reira karakia ai. Ko nga minita o Ngati Pirou ko Pine Tamahori raua Te Paihipi Kohere. Ko nga Minita o waho ko Tahupotiki raua ko Peneti. Ka pai hoki te mahi a nga koaea (choir) o Ngati Porou—koaea o te ao hou, me te koaea o te ao tawhito. Aroha ana te whakarongo atu ki nga himene rangi Maori. Ko te kauwhau i a Tahupotiki. Ngahau ana te whakarongo a Ngati Porou ki nga kauwhau me nga whai-korero a tenei minita waewae tapu ki nga

marae o te Tai-rawhiti. Kaore e warewaretia nga kupu kauwhau a Tahupotiki me tana kaupapa mo te mana pooti turaki waipiro kia puta ki te iwi Maori.

Ko te Hatarei (te 25 o nga ra) te ra e kiia nei ko "Anzac." I whakatapua tenei ra e te hui katoa. I te 10 o nga haora ka whakatutu mai nga morehu hoia i waimarie mai i nga marae o te pakanga nui o te ao. Ko Kapene Tutepuaki Pitt to ratou apiha tumuaki.

I te 11 a.m. ka timata te karakia. I whai wahi katoa nga minita tae atu hoki ki a Reweti Kohere. Ko te kauwhau i a Peneti. I a ia e kauwhau ana ka hikitia ake e ia nga hoari a nga apiha e rua o Ngati Porou i mate atu i te pae o te pakanga, me te tono ki te whakaminenga katoa kia tu ki runga kia rua meneti e tuohu puku ana, me tana whakakite atu i nga taonga a te hunga kua mate. Aroha ana te karakia nei, aroha ana hoki te maringi o te roimata i tena i tena.

I te mutunga o te karakia ka whakaatu a Apirana Ngata hei muri i te kai me hui katoa mai te iwi ki te whakarongo i te kaupapa a Tahupotiki mo te pooti turaki waipiro. A, i runga i te pai, i te marama, me te ngawari o te whakahaere mai a Tahupotiki i tana kaupapa, tukuna ana e Ngata ki te pooti. Kotahi tonu te reo o tenei 2,000 o Ngati Porou ki te awhina i te take a Tahu.

No muri i tenei whakahaere ka whakaatu a A. T. Ngata ka whakatakotoria te pereti. Ka tu mai ano nga kapa haka a Ngati Porou. Ngahau ana ta ratou mahi. Te mutunga iho ka takoto te moni a Ngati Porou hei kaupapa mo te pereti, kotahi mano kotahi rau pauna (£1,100). Ko te moni a nga iwi whakaeke tae atu ki nga moni o nga ngahau £1236. Ka hui katoa ai te moni o tenei hui "parakuihi" e £2,336.

I te kaha o te ua i te po ka wehi o matou rangatira kei kore e puta o matou motoka i Waiapu i Kai-inanga. Hokihoki mai ana matou i te 26 o nga ra i te wehi ki nga rori o Ngati Porou. No te hokinga mai ka kitea ko te ua nei i te marae anake o te hui. Ka whakatata ki Tokomaru ki Uawa he puehu te kai. Te taenga mai ki Turanga ka powhiritia a Tahupotiki raua ko Peneti e te wahine rangatira nei e Reira Kara raua ko te kaumatua morehu o te iwi Maori Ta Timi Kara. He nui te mihi ki a raua manaaki tinana, manaaki korero. E toru nga ra ki reira, ka haere ki Nuhaka i runga i te piwhiri a Tiemi Mete raua ko Te Waaka Toroaiwhiti. I hui atu nga morehu o tera kainga ki te Hooro hou o nga Momona. He nui te mihi ki te pai o te manaaki a Tiemi ma i a maua me te awhina ano i te kaupapa o te pooti turaki waipiro. No te 30 o nga ra ka tae mai ano maua ki roto o Heretaunga. Ka whakaatu ake te karaka o to maua motoka ko te roa o t ewhenua i haeretia nei e maua ki roto i te rohe o Ngati Porou a hoki noa mai, e 620 maero.

I te mca kua rupeke i a maua te haere o nga kainga o roto o Heretaunga, kua maro te kaki o te kawau ki te rere atu ki te pae ki Poneke.

Tenei etahi o nga kaupapa i nui ai te mihi ki a Ngati Porou. Tuatahi: Ko te nui o te tangata, me te maia me te pakari o te whakatupu o te "wiwi."

Tuarua: Ko te kaha o te whakahaere a Ngati Porou i nga mahi ahu-whenua.

Tuatoru: Ko te maia o Ngati Porou ki te whai i nga matauranga nunui o te ao hou, me te pai ano o ta ratou pupuri i nga tikanga rangatira a o ratou matua.

Tuawha: Ko to ratou piri pono ki to tatou Kingi ki a Hori V. Tuarima: Ko to ratou kaha ki te hapai i nga tikanga o te whakapono i raro i te mana o te Hahi o Ingarangi. Kei nga karakia Ratapu kua kore i uru ki roto i o ratou whare-karakia i te nui o te haere o te tangata ki te karakia.

Tuaono: He kite no ratou i nga painga e puta ana ki te iwi Maori i runga i nga whakaatu o ta tatou pepa o *Te Toa Takitini*, ka manaakitia e ratou. E rima tekau pauna (£50) kua tapaea hei aroha ma ratou ki te pepa.

Tuawhitu: He mau no to ratou whakaaro ki o ratou rangatira kaumatua, a he rite hoki no te hapai a Ngati Porou nui tonu, i nga tohutohu a to ratou kai-arahi a Apirana Ngata, te kaupapa o te matauranga Maori o te matauranga pakeha.

Tera ano ra nga wahi e ahua tapepa ana. Otira kua whakaatu noa mai nga Karaipiture: "Kaore he tangata tika, kaore kia kotahi." I ngaro noaiho nga he, i te nui rawa o te whakamihi ki nga pai, ki nga ora, ki nga maramatanga o tenei iwi whakamiharo o Ngati Porou.

NGA MOANA A TE ARAWA.

KUA puta i *Te Toa Takitini* nga korero mo te moni e £2,500 kua whakaaetia ma te Roia o te Arawa naana nei i whakahaere te keehi o nga moana—kei reira ano ka whakamaharatia ake hoki enei tino tangata i whai waahi ki nga mahi mo nga moana—a Te Honore A. T. Ngata, M.A., M.P., me Mr. Levin. Katoa enei tangata he tangata tika katoa—kia puta he mihi kia ratau mo to ratau kaha i taea ai tenei taonga e korerotia nei i nga wa katoa te moni o nga moana £6,000 i te tau.

Ko taku he apiti atu ki era tangata i tetahi atu tangata, hei hoa mo era ki nga mihi, mo te kaha ki enei moana. Ki a au ko te tino tangata tenei o ratau ko te tangata naana te whakaaro kia whawhaitia te Kawanatanga mo te take ki nga Moana o te Arawa. Ahakoa te korero a nga Roia a nga matauranga kaore e taea tenei keehi, he moutou noa iho te mahi me te moni. kihai ia i ngoikore, whakatakoto tonu ia i te Kaupapa mo te Keehi o nga moana—taua tangata ko Rev. F. A. Bennett (ko Peneti).

Ko nga whakamarama mo tenei korero kei muri.

—Na Raimona Heretaunga.

Matata, April 20, 1925.

ETAHI O NGA PAINGA O TENEI KAWANA- TANGA KUA PUTA KI TE IWI MAORI.

HE mea tika ano kia mihi tatou i tena wa, i tena wa, ki nga tangata e tu mai nei hei mangai mo tatou i roto i te Paremata o Nui Tireni mo nga hua pai i puta i to ratou na wa. Tenei ra *Te Toa Takitini* te mihi nei ki te Kawanatanga o Te Maahi, ki tana tamaiti Maori kua hikitia mai nei e ia ki nga torona ikeike noho mai ai, ara ki a Ta Maui Pomare, Maori tuatahi kua tu mai hei Minita mo te Tari o te Ora. Minita hoki mo nga Moutere. Tenei hoki te mihi nei ki a Apirana Ngata, ki a Hare Uru, me Tau Henare. Tena pea etahi e patai he aha nga painga o tenei Kawanatanga kua puta ki te iwi Maori? He wehi kei wareware tatou, noreira ka ata whakara-popototia nga hua nunui hei whakamahara ki a tatou.

Te Ture. Tekiona.

Whakamaramatanga.

1913/Nama 58. 92—Arai kei murua nga moni hoko me ona hua.
96—Whakahokinga Whenua i tukua ki te Poari
kia tau atu ano ki nga Maori no ratou.

119—Whakamana i nga Maori no ratou te whe-
nua ki te hoko mai i te rihi o taua whenua
i te **Karauna**.

1914/Nama 63. 12—Whakamana i nga tikanga whakahaere mo
nga whenua i wehea mo nga tangata whe-
nuakore.

1915/Nama 63. 13—Whakahokinga i te whenua nei i Kaka-
riki, i tangohia nei mo nga mahi reriwe o
Pokitana (Foxton) ki Niu Paremata (New
Plymouth) kia tau atu ano ki nga Maori
no ratou.

1916 Nama 12. 11—He whakamana kia wehea tetahi whenua
i tukua ki te Poari mo nga Hoia Maori kua
whakamutua.

15—Nga whakatikatika i te Ture Kaunihera
Maori.

21—Whakatakanga i a Te Puna Rota 16 ki raro
i te mana o te Poari Whenua Maori o te
Takiwa o Waiariki hei tiakanga mo nga
tangata o te Hapu o te Pirirakau e kitea e
te Kooti Whenua Maori e whai-take ana.

1917 Nama 25. 6—Whakamana i te Kooti Whenua Maori ki
te uiui a ki te whakatau i nga tangata e
whai-paanga ana ki Mangatu.

15—Wetekanga mai i Hihiaua Poraka i roto i
nga ringaringa o te Haapa Poari o Wha-
ngarei a whakataua ana ki nga Maori.

19—Whakamana i te Kai-Tiaki o te Katoa ki
te rihi i Papaetahi Poraka ki nga tangata
Maori no ratou taua whenua.

- 1918/Nama 13. 7—Whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te uiui mehemea ko wai ma o nga tangata o te Hapu oTuhourangi e ahei ana kia whakawhiwhia ki te whenua i te Takiwa Ruuri o te Aroha.
- 1918/Nama 13. 9—Whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te uiui ki te whakatau mehemea ko wai ma nga tangata Maori e whai paanga ana ki te whenua e mohiotia nei ki Tawapata a ki te kimi hoki i te paanga o ia tangata o ia tangata.
- 1919/Nama 43. 10—He whakamana kia nui atu te paanga mo te tangata ko ia tetahi o nga rangatira o tetahi whenua hei utu mo nga moni reiti me nga moni ruuri i utua e ia i na wehe-wewehea taua whenua.
- 21—Whakahoki i te taba whaka-te-raki o Motiti B. Poraka ki nga tangata Maori e whai-paanga ana ki taua wahi.
- 25—Whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te uiui ki te whakatau mehemea ko wai ma nga Maori i uru ki tetahi kirimini i taka ki waho o te taitara o Tatara-a-kina me Tarawera Poraka.
- 27—Whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te uiui ki te whakatau mehemea ko wai ma nga tangata whaipaa ki Rangataua Poraka.
- 28—Whakamana i te Kai-Tiaki o te Katoa kia tuhaina nga moni kapene-hiehana i utua mo Tekiona 237. 238. me 239 Pamutana Nota, Rahui Maori ki nga tangata no ratou taua Rahui.
- 1920 Nama 63. 13—Whakamana i te Tumuaki Kai-whakawa kia whakaurua etahi ingoa ki roto i te taitara o Tarawera me Tatara-a-kina Poraka.
- 29—Whakamana i te Poari Whenua Maori o Takiwa o Aotea kia utua ki te Kamupene Mahi Pata a Ngati-Tuwharetoa te moni e ahei ana kia utua ki nga tangata no ratou a Puketapu, na ratou nei i haina te Tiiti whakaaetanga.
- 1920 Nama 63. 30—Whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te uiui ki te whakatau mehemea ko wai ma nga tangata Maori e whaitake ana ki Tekiona 39 me 41. Poraka X. Takiwa Ruuri o Kaitieke.
- 1921/Nama 62. 6—Whakamana i tetahi moni tahua o roto o nga moni hua o nga moni i whakatakaria ki raro i nga Poari Whenua Maori hei

- awhina i ngakura Maori (Secondary Schools).
- 12—Whakamana i te Kooti ki te uiui a ki te whakatau ano i te paanga o ia tangata o ia tangata i roto i Poukani Poraka.
- 13—Whakamana i te Kooti ki te uiui a ki te whakatau i nga Kai-riiwhi e tika ana mo Tarahuia Ngahona (kua mate) i roto i Kinohaku Rawhiti. Nama 2. Tekiona 9, Poraka.
- 17—Whakamana i te Kooti ki te Kimikimi ano i te paanga o ia tangata no ratou a Ngamotu Poraka.
- 28—Ka ahei te Kawana Tianara ki te mahi rekureihana whakamana i a Ngati-Tu-wharetoa ki te hii taraute me era atu ahua ika i roto i te moana o Roto-Aira.
- 1921/Nama 62. 31—He tuku i Wainui ara Tekiona 313, Pariha o Waimana ki nga Kai-Tiaki o te Ihahi Ringatu.
- 1922/Nama 48. 6—Whakamana i te Tumuaiki-Kai-whakawa ki te tuku kia uiuia e te Kooti nga tono tu ahua katoa e tae mai ana ki a ia.
- 7—Whakamana i te Tumuaiki Kai-Whakawa ki te whakatikatika i nga ota i mahia e te Aperata Kooti e te Kooti Whenua Maori ranei.
- 8—He arai kia kaua e murua nga moni kei te ringaringa o te Poari e takoto ana a te tangata kua mate ara he whakawhanui atu i te mana o Tekiona 92 o te Ture Whakatikatika Whenua Maori, 1913.
- (Taria te roanga.)

HEI PORA MO TE TAMAITI NEI.

KIA ORA NGA MANAAKI.

	£	s.	d.		£	s.	d.
W. Prentice	1	0	0	Hori Kaiwae	10	0	
Mere te Kanapu ..	10	0		Moni Taumaunu ..	10	0	
Erena te Wainohu ..	10	0		Hakopa Haerewa ..	1	0	0
Peta Pakuku	10	0		Raniera Haereroa ..	10	0	
Heuheu Poutawa ..	10	0		Wiremu Ka	10	0	
Te Hata Waewae ..	2	0	0	Take Kerekere ..	1	0	0
Miss K. Williams ..	10	0		Horomona te Hui ..	10	0	
Heramia Puha	10	0		Pita Te Hau	1	0	0
T. Eramiha	10	0		Heni Peka	1	0	0
Hurikino Kerekere ..	10	0		Mrs. Waiwera Kani ..	1	0	0
Miss Bulstrode ..	10	0		Kopua Purangi ..	1	0	0
Pare Takuira	10	0		W. Ngata	1	0	0
Wiremu Kingi	1	0	0	Tiemi Mete	10	0	
J. Ilott	16	10		Tamepo	1	0	0
Rangi Kershaw ..	1	0	0	Pita Mohi	1	0	0
Te Waaka Toroai-whiti	15	0		Hohepa Kaire	13	0	
				I. Te Tai	10	0	

(Taria te roanga.)

WHARE-KARAKIA MO HUKARERE.

Ki a Miss Bulstrode.

Tena koe. He whakaatu tenei ki a koutou kei te kaha te manaaki a nga wahine tawhito o Hukarere i t etono kia awhinatia atu to koutou Whare-karakia. I tera putanga o *Te Toa Takitini* i whakaaturia te moni kua takoto £152. Ko te £150 o tena moni na tenei rohe o te Tai-rawhiti tae atu ki Te Kaha.

Tenei ano etahi o nga awhina kei te haere atu:—

	£	s.	d.
(1) Pariha o Tuparoa (Rev. P. Tamahori)	50	0	0
(2) Pariha o Waipiro i kohia i te Hui tomo i te Whare-karakia	130	10	0
(3) Na nga wahine o Hukarere kei te Pariha o Waiapu	184	15	0

Ko ta matou whai kia eke ta matou moni ki te £500. Otira tera e neke atu i te £500 i te kaha o te manaakitia o tenei take. Heoi ano.

—Na A. T. Ngata.

E Ngati Porou kei te mihi atu nga ropu whakahaere o Hukarere ki a koutou mo to koutou aroha nui ki te tangi a nga tamariki nei ki tetahi Whare-karakia mo ratou. Kia ora koutou katoa e awhina mai nei i tenei tohu whakawhetai mo te Tiupiri o Hukarere Kura.

Tenei ano etahi kahi kua tae mai:—

	£	s.	d.		£	s.	d.
Mrs. McKay, Turanga	1	0	0	Mrs. Roach, Porangahau	1	0	0
Miss Millie Lamb	10	0		Mary King, Whakatane	1	0	0

Kua tae mai te whakaatu a nga whaine o Rotorua ko to ratou hiahia ma ratou e mahi te aata, ar te Teepu-tpu mo te Whare-karakia.

SUPPLEMENTARY LIST.

Mrs. Lucy Swinton	1	0	0	Miss Clayton	6	0	
Mrs. J. Boyd	1	0	0	Mohaka Old Girls (per Amy Findlay) ..	7	17	6
Mrs. Paki Pouwhare	1	0	0	Wharerangi Ladies' Guild	3	0	0
Mrs. Queenie Waititi	1	0	0				
Miss Alice Glass	1	0	0				

HE WHAKAATU.

ITE taenga atu o Tahupotiki Haddon ki te aroaro o te Pihopa o Waiapu, ka manaakitia e te Pihopa, ka tukuna atu e te Pihopa he tiwhikete ki a ia whakamana i a ia ki te kauwhau i roto i nga Whare-karakia o nga Maori o te Pihopatanga o Waiapu mo te kaupapa e maua haeretia nei e ia. Nui atu te mihi o Tahupotiki, ki tenei honore nui kua homai nei e te Pihopa ki a ia.

Mo te mare kaore he rongoa hei rite ki te **WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.**